

FEMİNİSTLER İÇİN YENİ BİR MÜCADELE ALANI: YAŞLI KADIN YOKSULLUĞU

Şemsa Özar ve Emel Memiş¹

Bu yazı *Feminist Yaklaşımlar* dergisinin 2024 yılında yayımlanan 45. Sayısında yer almıştır. Yazı, kadınlar için yaşlanmanın toplumsal ve politik boyutlarını, özellikle yoksulluk, bakım ihtiyaçları ve sistemik eşitsizlikler açısından inceliyor. Feminist bir bakış açısıyla, yaşlanan nüfusa dair homojen algıları sorguluyor, eşitsizlik, ayrımcılık biçimlerini ve politikaları inceliyor. Bunlara ek olarak, toplumsal cinsiyet, sınıf ve sosyal statüyle şekillenen farklı deneyimleri gözetken yeni mücadele yöntemlerine ihtiyaç olduğunu vurguluyor. Yazı, yaşlılığı kesişimsel biçimde ele alan yeni mücadele araçlarının feminist politik mücadeleye dahil edilmesinin gerekliliğini savunuyor, patriyarkal kapitalizm karşısında daha güçlü bir dayanışma çağrısı yapıyor.

Giriş

1980'lerden başlayarak, Türkiye'de İkinci Dalga Feminist Hareket kapsamında politik mücadelenin belli başlı konuları aile, ev içi emek, çalışma alanındaki eşitsizlikler ile cinsel haklar ve üreme haklarını da içeren kadınların kendi bedenleri üzerinde söz sahibi olma hakkı oldu; feministler kendi yaşamları ve deneyimlerinden hareketle, bu alanlarda süregiden toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikleri gün yüzüne çıkardılar. Son döneme kadar yaşlılık feminist politik mücadelenin konularından biri olmadı; çünkü hepimiz gençtik, şimdi ise yaşılanıyoruz. Yine, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin anlaşılması bakımından kesişimselliğin yöntemsel olarak popüler olduğu bir zaman dilimi içerisindeyiz. Aynı zamanda, bu dönem, içinde yaşadığımız kapitalist toplumsal düzenin kitleleri daha derinden yoksullaştırdığı bir dönem. Gün geçtikçe daha çok yoksullaşıyoruz. Düşündük ki yaşlanırken ve yoksullaşırken bu konu hakkındaki akademik birikimimizi ve deneyimlerimizi sizlerle paylaşalım, tartışmaya açalım. Patriyarkal kapitalizmin toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesine saldırısının yükseldiği bu dönemde, Türkiye kadın hareketi siyasal etki alanını yaşlı kadınları da kapsayacak şekilde genişletsin; hayat hikâyeleri birbirine benzeyen/benzemeyen yaşlı kadınlar için daha çok politika üretsinsin ve mücadeleyi yükseltsin.

Feministler de yaşılanıyor ve yoksullaşıyor.

Sıra yaşlı kadın yoksulluğuyla mücadeleye gelmedi mi?

Bizim buna ihtiyacımız var!

Kime Yaşlı Denir?

Kısa cevap: 65 yaş üstü insanlara. “İnsanlar 64 yaşında genç de niye 65 yaşında birden yaşıyor?” diye merak edeniniz olabilir. Ne de olsa “yaşlandım” dediğimizde “estağfurullah” diye karşılık aldığımız bir toplumda yaşıyoruz. Aslında yaşlanma ekonomik, politik ve sosyal olarak kurgulanan bir kavram. Örneğin, emeklilik yaşı gibi ekonomi-politik kararları da yansıtır. Yaşlanma ve uzun süreli bakıma ilişkin geleneksel literatür, sınıf ve sosyal statü, cinsiyet açısından tüm farklılıkların yaşamın belirli bir noktasında aniden ortadan kalktığını ve nüfusun bakım ihtiyaçları açısından homojen bir grup olan yaşlılar hâline geldiğini varsayar. Biz feministler ise, insan eli ve aklıyla inşa edilmiş tüm hiyerarşilerde olduğu gibi, yaşlanmanın ve yaşlı bakımı sürecinin nasıl deneyimlendiğini ve üretildiğini de tüm eşitsizlikleri ve güç ilişkileriyle birlikte anlamaya çalışırız. Bu anlama eylemi, eşitsizlikleri ve hiyerarşileri ortadan kaldırmak için verilecek mücadelenin başlangıç noktasını oluşturur. Burada kullandığımız 65 yaş ve üzeri grup, resmi olarak tanımlanan yaşlı nüfusu ifade ediyor olsa da toplumsal cinsiyet yaklaşımı bu yaş sınırının da çeşitlilik gösterdiğini vurgular. Yaşlılık alanında son zamanlarda STK’lar tarafından yapılmış iki değerli çalışma bu konuya ışık tutuyor. *17 Mayıs Derneği* ayrımcılık ve ekonomik zorluklarla baş etmek durumunda kalan LGBTİ+’lerin erken yaşlandığından hareketle yaşlı grubu 40 yaş ve üzeri olarak tanımlıyor (17 Mayıs Derneği, 2022). *Kadın İşçi* ise, 50 yaş üstü kadınların ücretli emek alanında karşılaştıkları ayrımcılıkları inceledikleri araştırmada, 50 yaş üstüne odaklandıkları hâlde kadınların erkeklerden farklı olarak 40 yaşından itibaren yaş ayrımcılığına maruz kalmaya başladığını saptıyor (*Kadın İşçi*, 2024).

Neden Yoksullaşma?

Bu yıl gerçekleşen Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonunun 68’inci oturumunda, yoksulluk, kadın yoksulluğu ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği tartışmaya açılan başat konulardı. Kurumların ve ayrılan finansmanın toplumsal cinsiyet perspektifinden güçlendirilmesi yoluyla toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşılmasının hızlandırılması ve tüm kadınların ve kız çocuklarının güçlendirilmesi hedefi tartışıldı. Söz konusu hedeflere ulaşmak için sosyal koruma sistemleri, kamu hizmetlerine erişim ve sürdürülebilir altyapının sağlanması gerektiği vurgulandı.

Kadın yoksulluğu yeni ortaya çıkan bir mesele değil, BM nezdinde de ilk kez bu yıl gündeme getirilmedi. 1975 yılında Birinci Dünya Kadın Koalisyonu, yoksulluk konusunu ele almak üzere örgütlenmişti. Ancak uzun geçmişe rağmen, BM gibi uluslararası örgütler ve hükümetler tarafından toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ve yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yönelik muğlak bazı taahhütler verilmesi haricinde ilerleme kaydedilmedi. Kavramsal açıdan geniş yoksulluk tanımları ve ölçüm yöntemleri geliştirildi, ancak, yoksullukla mücadelede araç olarak geliştirilen

bu ölçütler meseleyi temel nedenlerinden uzaklaştıran amaç hâline dönüştü. Sosyal politikalar ve resmi istatistikler de bu sınırlılıkla üretildi.

Resmi istatistikler, genellikle toplumsal hiyerarşilerin ve güç ilişkilerinin yarattığı eşitsizlikleri örtbas etmek ya da normalleştirmek için araç olarak kullanılır. Kullanılan kavramlar, ölçümler bu araçsallaşmayı yansıtır. Yine de o istatistikler eksik gedik de olsalar yaşlılarla ilgili olarak bizim için anlamlı bilgiler içerirler. Şimdi istatistiklerin ve onlardan üretilen ölçümlerin neye hizmet ettiğini ve bu ölçümlerin ortaya koyduğu kavramlaştırmaları elimizden geldiği kadar açıklayarak eksik ve yanlışlıklarıyla yaşlı kadın yoksulluğu bağlamında toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine işaret eden istatistikleri sergileyeceğiz.

Resmi rakamlarla Türkiye'de yaşlı nüfus, 2000 yılında 4 milyon 350 bin 190 kişi olarak toplam nüfusun %6,7'si iken, 2023'te 8 milyon 722 bin 806 kişi olarak toplam nüfusun yaklaşık onda birine yükselmiştir. Kadınlar yaşlı nüfusun daha büyük bir bölümünü (%55) oluşturmaktadır ve özellikle eşini kaybetmiş yaşlılar arasında kadınların oranı erkeklerden dört kat daha fazladır. Dullar arasında kadın oranının daha yüksek olmasının başlıca iki nedeni vardır: Birincisi, kadınların erkeklere kıyasla daha uzun yaşaması. İkincisi de genelde erkeklerin eşleri öldükten sonra evlenme eğiliminde olmasına karşılık, kadınların çoğunlukla tercihinin evlenmemekten yana olmasıdır. Türkiye'de yaşlı kadınların %46,9'u duldur (TÜİK, 2023). Bu durumun sonuçlarından biri de yalnız yaşayan yaşlıların dağılımında görülür. Tek başına yaşayan yaşlıların bulunduğu hanelerin %74,7'sini kadınlar oluşturmaktadır. Bu durumun nedenlerinin arasında erişilebilir düzgün yaşlı bakım evlerinin azlığını (Tablo E1) ve toplumumuzda birlikte yaşama pratiğinin gelişmemiş olmasını da sayabiliriz. Bu yazı kapsamında incelemeye fırsat bulamadığımız önemli bir konu da, yaşlı bireylerin tek başına yaşamasının cinsiyetlendirilmiş bir süreç olduğudur.

TÜİK'in Yaşlı İstatistikleri projeksiyonları, yaşlanma hızına göre 2060 yılında yaşlıların, toplam nüfusun dörtte birinden daha çoğunu (%25,6'sını) oluşturacağını öngörüyor. Böyle bir demografik değişim, bugün %15'e yükselmiş olan yaşlı bağımlılık oranının² 2060 yılında %37,5'e ulaşmasının beklendiği anlamına geliyor (TÜİK, 2024). Yaşlı bağımlılık oranı, 'yaşlı' kurgusunun önemli bir göstergesidir. Sosyal ve ekonomik politikaların tartışmaya kapalı ön kabul olarak ele aldığı yaşlı bağımlılık oranı artışı eleştirisinin başlıca iki nedeni vardır: birincisi, emekli maaşlarının ve sosyal yardımların çalışan gençler tarafından finanse edildiklerinin ve emeklilerin atıl insanlar olduğunun varsayılmasıdır. Dolayısıyla, bu oran arttıkça gençlere bağımlı yaşlı nüfusun arttığı söylenir. Emekli maaşı ya da sosyal yardım alan yaşlıların geçimlerini bu yolla karşıladıkları ileri sürülünce, bir yük olarak görülmeleri ve yaşlılık hakkında olumsuz ifadeler kullanmak

normalleşir. İkincisi ise emekli maaşlarının üretimden kopuk, sadece tüketime yönelik olduğunu ileri sürerek, bu durumun enflasyonun baş nedenlerinden sayılmasıdır. Böylelikle, emekli maaşlarını çalışanların maaşına göre daha düşük oranda artırarak yoksullaşmalarına yol açmak da kabul edilebilir bir icraat olur. Gençlerin nüfusunu artırıp yaşlı bağımlılık oranını düşürmek için kadınlara “Üç beş çocuk doğurun” demek de bu kurgunun bir parçasıdır. Ne var ki, emekli maaşlarını finanse etmek için çalışanların brüt maaşından tüm çalışma hayatları boyunca emekli kesintisi yapılır. Çalışırken brüt maaşlarından yapılan kesintinin, kişilerin emeklilik boyunca maaşlarını tamamen karşılayıp karşılamadığı, birkaç faktöre bağlıdır. Kişinin çalışma hayatı boyunca yapılan kesintilerin oranı, süresi ve emeklilik maaşı aldığı süre, emeklilik kesintilerinin ne ölçüde emekli maaşını karşıladığının önemli bir göstergesidir. Emeklilik kesintisinin olduğu yıllarla emekli maaşının ödendiği yıllar arasında bir süre geçtiği için emeklilik fonlarının nasıl yönetildiği, bu fonların yatırım getirisi ve o dönemdeki enflasyon oranı da kesintilerin emekli maaşlarını karşılama oranını tayin eder. Türkiye’deki sistemde ise, brüt maaştan kesilen emeklilik parasını emeklilik primi olarak işveren devlete öder. Bu parayla da güncel emekli aylıkları ödenir. Yıllar içinde sigortalı nüfus oranı artarken primler o hızda artmamıştır. Bunun nedenlerinden biri hükümetlerce primlerini ödemeyen işverenlere uygulanan prim aflarıdır. Ayrıca prim borçlarının yeniden yapılandırılması, üst üste aynı prim borcunun daha düşük faiz oranları ile yapılandırılması işverenlere yararken emeklilik sisteminin açık vermesine neden olmuştur. Bunlara ek olarak, özellikle 1990’larda hükümetler oy derdine düşüp asgari emeklilik yaşını düşürmüşler ve emeklilik sisteminin finansman dengesini iyice bozmuşlardır. Bu uygulamalar göz önüne alındığında, çalışırken yapılan emeklilik kesintilerinin emeklilik maaşlarını tamamen karşılayıp karşılamadığı bireyin kendisinden ziyade sistemik değişkenlere bağlıdır. Oysa, bu dengesizliğin ve devlet bütçesinden ödenen açığın nedeninin emekliler olduğunu emeklilerin kendileri bile kabullenmektedirler. Üstüne üstlük, 65 yaş üstü nüfusun içinde hâlâ çalışanlar da vardır. Yani, yaşlılara “bakanların” bir kısmı yine yaşlılardır.

Yaşlanan bir nüfusa yol açan demografik değişim; gelir bölüşümü, yoksulluk ve bakım sorumlulukları bakımından önemli sonuçlar ortaya koyuyor.

Kendine Ait Bir Gelir

Tablo 1’de de görüldüğü gibi, 2023 yılı verilerine göre, 65 yaş ve üzeri erkeklerle kadınların kendi geliri olma durumu şöyledir: Erkeklerin %97’sinin kendi geliri varken, kadınların sadece %68’inin kendine ait bir geliri vardır. Bu gelirlerin varlığı ve yokluğu dışında düzeyi de toplumsal cinsiyet açısından farklılık gösterir. Kendine ait geliri olan erkeklerin %97’si emekli aylığı alırken, kendine ait geliri olan kadınların sadece %46,5’u bu gelire sahip. Aynı yaş grubunda kadınların %59,5’u

dul/yetim maaşı (ölüm aylığı) alıyor (TÜİK, 2023 GYKA). Emekli maaşının düzeyi dul/yetim maaşının ortalama yaklaşık bir buçuk katı kadar. Kâr geliri olan fertlere bakıldığında ise, erkeklerin %12'sinin, kadınların %1,7'sinin kâr geliri bildirdiği görülüyor.

Tablo 1. Kendi Geliri Olma Durumu, 2023

65+ Yaş	Hiç Geliri Yok (%)	Geliri Var (%)	Toplam
Kadın	32	68	100
Erkek	3	97	100

Kaynak: TÜİK, GYKA, 2023.

Tablo 2. Kendine Ait Geliri Varsa Gelir Türlerine Göre Durumu, 2023

65+ Yaş	Emeklilik/Yaşlılık Geliri Var (%)	Dul/Yetim Maaşı Var (%)	Kâr Geliri Var (%)	Ücret/Maaş Var (%)
Kadınlar Arasında Geliri Olanların Payı	46,5	59,5	1,7	3,2
Erkekler Arasında Geliri Olanların Payı	97,3	2,4	12	5,4

Not: Oranların toplamı 100'e eşit değildir, çünkü her grubun kendi içinde bu kategorilerin oranını göstermektedir. Ayrıca birden fazla kategoriden gelir sahibi olunabilir.

Kaynak: TÜİK, GYKA, 2023.

Tablo 1'e baktığımızda, bütün eksikliklerine rağmen, mesela geliri olanların gelirlerindeki farkı; erkeklerin mi daha çok emekli geliri var, yoksa kadınların mı, bilmiyoruz. Biz tabii kendi deneyimimizden de başka resmi istatistiklerden de, araştırmacıların saha araştırmalarından da erkeklerin daha fazla kazandığını biliyoruz,³ ama diyelim ki eşit kazanıyorlar, niye kendine ait geliri olan erkeklerin içinde yaklaşık 3,6 milyonu (%97'sinin) emeklilik geliri varken, kadınların sadece 1,5 milyonun (%46,5'inin) emeklilik geliri var? Kadınlar gençliklerinde ne yapmışlar ki emeklilik gelirine hak kazanamamışlar? Çocuk bakmışlar, ev temizlemişler, ütü yapmışlar, yemek yapmışlar. Daha neler neler, biz biliyoruz çünkü hepsini yaptık. Gelir getirici işlerde çalışan kadınların bir kısmı ise, doğum yaptıklarında çocuklar en azından yuva yaşına gelene kadar işten ayrılıp çocuk bakmışlardır, ya da "çocuk biraz büyüsün işe dönerim" deyip bir daha

dönememişlerdir. Belki de uzun bir süre iş arayıp, eşleri ile birlikte, “işverenin verdiği ücrete çocukları perişan etmeye değmez” ‘ortak kararı’ almışlardır. Çünkü, erkekler çocukların sorumluluğunu paylaşmıyor. Çünkü, en büyük, en zengin şehirlerimizde bile çocuk bakım hizmetleri, yeterli ve maddi açıdan erişilebilir değil. Çocuk bakım hizmeti olan az sayıdaki belediyede de, kreş yok, ancak bazı semtlerde anaokulları (yuvalar)⁴ var. Onların saatleri de genellikle iş saatlerinden kısa. Yani kadınların çalışabilmek için çocuklarını bırakabilecekleri yerler kısıtlı, özel bakımevleri ise her keseye göre, kadınların doğum nedeniyle çalışma hayatına ara vermeleri, ortalaması bir erkeğin çalışma düzeni için tasarlanmış olan gün sayısı gibi emeklilik koşullarını yerine getirememelerine sebep oluyor. Ya da babalar ve kocalar kadınların okumasına, sonra da çalışmasına izin vermiyorlar. Bunlara ek olarak, işgücü piyasasında ayrımcılığa uğramaları daha yüksek oranda ve daha uzun süre işsiz kalmalarına ve haklarının yenmesine neden oluyor. Bazı işyerlerinde sigorta primleri ya eksik ödeniyor ya da hiç ödenmiyor. Sigortasının ödenip ödenmediğini, işten atılırmı diye sormaya çekinenler az değil.

Yukarıda dile getirdiğimiz gibi dul aylığı ve yaşlılık aylığı emekli maaşlarından düşük. Emekli olanlar/olmayan 65 yaş üstü yaşlılar arasında hâlâ çalışanlar da var tabii. Bu durum bazen iki yaka bir araya getirilemediği için mecburiyetten, bazen de kişinin tercihi nedeniyle olabilir.

Bakım Sorumluluğu

Kadınların bakım sorumlulukları yaşlanınca da bitmiyor. Kocalarına, çocuklarına baktıkları gibi torunlarına da bakabiliyorlar. Aynı zamanda bakım sorumluluklarında karşılıklılık da söz konusu; ailedeki yetişkinler (daha çok kadınlar) yaşlı kişiye bakarken, o da hanedeki çocuklara bakıyor. Günlük faaliyetlere ayrılan süreye dair bilgi veren TÜİK Zaman Kullanımı verilerini kullanarak hesapladığımız rakamlar, Türkiye’de 65 yaş ve üzeri kadınların hanehalkı bakımına ve ev işlerine günde yaklaşık 2 ile 4 saat aralığında bir zaman harcadıklarını gösteriyor (Tablo 3). Günde ortalama 4 saat bakım faaliyetleriyle uğraşan 65-69 yaş grubundaki kadınlar aynı yaş grubundaki erkeklere kıyasla günde 2 saat 40 dakika daha fazla çalışıyor ancak emeklilik hakkı kazandırmayan, ücret karşılığı olmayan bakım emeği yerine getiriyor.

Tablo 3. Hanehalkı ve Ev Bakımına Ayrılan Süre (Saat/ Gün), 2014-15 TÜİK Zaman Kullanımı Araştırması

Yaş Grubu	Kadın	Erkek
65-69	3:59	1:16
70-74	3:31	1:14

75-79	2:43	1:17
80+	1:52	0:55

Kaynak: TÜİK, ZKA, 2014-15.

Gelir Getirici İşte Çalışma ve Ücretsiz Bakım

İstihdam durumuna göre dağılıma bakıldığında, 2023 yılında 65 yaş üzeri kadınların %68,3'ünün ev işleri, çocuk, yaşlı ve hasta bakımıyla meşgul olduğu görülüyor (Tablo 4). Sağlık durumlarına göre değerlendirildiğinde ise aynı yaş grubundaki kadınların %32,8'i sağlık durumunun kötü/çok kötü olduğunu belirtiyor. Erkeklerde sağlığının kötü olduğunu belirtenlerin oranı ise %24,8. Kronik hastalığı bulunanların oranı da kadınlarda (%88) erkeklere kıyasla (%73,5) daha yüksek. Bunların sonucu olarak, fiziksel veya ruhsal herhangi bir sağlık problemi nedeniyle günlük faaliyetlerinin sınırlandığını belirtenlerin oranı kadınlarda %71,4 iken erkeklerde %57,2. Dolayısıyla, kadınlar sağlık durumları erkeklere kıyasla kötü olmasına rağmen ailenin bakım işlerini yerine getiriyor.

Tablo 4'te görüldüğü gibi, gelir getirici faaliyette bulunmayan yaşlı erkekler için işgücü dışında olmanın en önemli nedeni emeklilik (%79,7). Yaşlı kadınlarda ise bu oran çok daha düşük (%19,8). Bu sayılar, 65 yaş üstü erkeklerin hem geçmişte hem de yaşlılıklarında daha çok gelir getiren işler yaparken, 65 yaş üstü kadınların hem geçmişte hem de yaşlılıklarında ailelerine ücret karşılığı olmayan bakım hizmeti sunduklarına işaret etmektedir⁵. Onun için de kadınların yoksulluğa düşme olasılığı erkeklere göre daha yüksek. Boşanan ve dul kalan yaşlı kadınlarda ise bu olasılık yükseliyor. Dul kalanların gelirinin düşük olduğunu yukarıda anlattık. Boşananların çoğunluğu ise, genellikle çocukları ile birlikte cüzi bir yoksulluk nafakası ile geçinmek zorunda kalıyorlar. 16 ilde açılmış/görölmüş 155 boşanma davası incelenerek yapılmış güncel bir araştırmada mahkemelerce verilen nafaka miktarlarının ortalamasının asgari ücretin %6.9'u kadar olduğu bulunmuştur. Üstüne üstlük, incelenen davaların %44'ünde nafakalar ödenmiyor (Kadın Dayanışma Vakfı, 2024).

Tablo 4. İstihdam Durumu, 2023

65+ Yaş	Kadın (%)	Erkek (%)	Toplam (%)
Ücretli, maaşlı veya yevmiyeli (Tam zamanlı çalışıyor)	1,8	2,8	2,3

Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar

Ücretli, maaşlı veya yevmiyeli (Yarı zamanlı çalışıyor)	0,1	0,6	0,3
İşveren/kendi hesabına çalışan (Tam zamanlı çalışıyor)	2,4	9,4	5,5
İşveren/kendi hesabına çalışan (Yarı zamanlı çalışıyor)	1,1	1,8	1,4
İş arıyor	---	0,2	0,1
Emekli veya yaşa bağlı nedenlerle çalışma hayatını bırakan	19,8	79,7	46,3
Engelli ve/veya kalıcı sağlık sorunları nedeniyle çalışamaz halde	6,6	4,9	5,9
Ev işleri, çocuk, yaşlı, hasta vb. kişilerin bakımı ile meşgul	68,3	0,5	38,2
Diğer	1,8	2,8	2,3
TOPLAM	100	100	100

Kaynak: TÜİK, GYKA, 2023.

Yaşlı nüfus içinde kadınlar, sosyal yardımlara ve sosyal politikalara bağımlılığı en hızlı artan grubu oluşturuyor. Yaşlandıkça, özellikle dul kahlılar ya da boşanırlarsa, sosyal yardımlara bağımlılık dereceleri daha da artıyor (Özar ve Yakut-Çakar, 2012; 2013). Öte yandan, sosyal yardım alan insanlar genel önyargıların aksine ekonomik açıdan faal insanlar. Ücretlerin düşüklüğü, özellikle de kayıtdışı sektörde, ailelerinde birden çok kişi çalışsa da sosyal yardıma muhtaç kılıyor. Barrientos vd. (2003), yaşlılık yoksulluğunun ve gelişmekte olan ülkelerde yaşlılık yoksulluğuna ilişkin yaklaşımlardaki eksikliklerin, yaşlıların katkısının önemsizleştirmekten kaynaklandığını vurguluyor. Yukarıda, yaşlı bağımlılık oranı kavramsallaştırmasının ‘atıl yaşlı’ kurgusunun önemli bir göstergesi olduğunu söylemiş ve patriyarkal kapitalizmin yaşlıları nasıl asalak insanlar olarak gösterdiğini anlatmıştık. Aynı zamanda, 65 yaş ve üzeri kişilerin hem gelir getirici işlerde çalışma oranlarını hem de ücretsiz bakım katkılarını sunmuştuk. Şimdi ise, yaşadıkları hanelerde toplam hane gelirine katkılarına kısıtlı istatistiklerle bakıldığında dahi yaşlı bağımlılık kavramı ve ölçümünün nasıl yanlış bir kurguya dayalı olduğu göstereceğiz.

Yaşlı bağımlılığına, genel sosyal güvenlik sistemi bakımından değil de ailelerin içinden bakarsak, 65 yaş altı ‘genç’ nüfusa bağımlı 65 yaş üstü ‘yaşlı’ nüfusun arttığı ve bunun gençlerin yükünü arttırdığına yönelik söylemin aileler açısından geçerli olmadığını görürüz. TÜİK 2023 GYKA verilerine göre, 65 yaş ve üzerindeki yaşlı kadınların ailenin geliri içindeki payı ortalama olarak %47 erkeklerin ise %58 kadar yüksek düzeyde⁶. Emeklilik aylığını dışarıda bıraktığımızda dahi 65

yaş ve üzerindeki kendi geliri olan kişiler, toplam hane gelirine %50 oranında katkı sağlıyor. Ortalama olarak, hem kadınlar (%50) hem de erkekler (%51) aile gelirine neredeyse eşit düzeyde katkı sağlıyor. Tabii bu piyasalarda geçerli alışveriş cinsinden katkı, bu hesaplamada aile fertlerinin, zaman kullanımında gördüğümüz gibi, çoğunluğu kadınlar olmak üzere emek sarf ettiği ev işleri ve bakım hizmetleri değerlendirilmemiş durumda, yani yok sayılıyor, insanların yaşamını iyileştirmeye bir katkısı olmadığı varsayılıyor. Bakım emeğinin katkısı dahil edilmediği durumda dahi (kadın) yaşlıların aile gelirine katkısı büyük. Ailelerin ortalama büyüklüğünün 4,11 kişi olduğunu da söylersek, bu katkının önemi daha da netleşir. Var olan istatistiklerden yararlanabilmek için bazı varsayımlar yapabiliriz. Bunlardan biri, gelirin sürekli olmadığı ve yoksulluk açısından daha kırılgan olan aileleri hiç kayıtlı çalışanı olmayanlar olarak tanımlayabiliriz. Emeklilik aylığı olmayan yaşlıların kayıtlı çalışan da olmayan ailelerin gelirine katkılarına bakıldığında yaşlıların katkısı çok daha net hale geliyor. Kayıtlı çalışanın olmadığı ve herhangi bir emekli aylığı olan ferdin olmadığı hanelerde yaşlı kadının gelirinin hane gelirine katkısı ortalama %66 düzeyindeyken, yaşlı erkeğin ortalama katkısı %56 düzeyinde. Bu da Türkiye’de kayıtlı çalışanın olmadığı yoksulluk koşullarında yaşayan ailelerde gelirin çoğunun esasen yaşlı kişinin gelirine bağlı olduğunu gösteriyor⁷. Yoksullukla baş etme yollarından söz edildiğinde yaşlıların özellikle de yaşlı kadınların bu katkısı gözden kaçırılmamalı. Şimdi de söz ettiğimiz yoksulluk kavramı ve ölçümünü yaşlanma kapsamında değerlendirelim.

Yoksulluk Nasıl Ölçülüyor?

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yapılan Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi (GYKA), Hanehalkı Bütçe Anketi, resmi yoksulluk göstergelerinin hesaplanmasında kullanılan veri kaynaklarıdır. GYKA’nın amacı gelir dağılımı yanında, yaşam koşulları, sosyal dışlanma ve göreceli gelir yoksulluğu gibi konularda veri üretilmesidir. Bölge düzeyinde panel (2, 3 ve 4 yıllık zaman diliminde hanehalklarını takip edebilme özelliği taşıyan veri) ve tek bir yıl içinde gelir ve yaşam koşulları bilgisini (kesit olarak) içeren veriye 26 istatistiki bölge düzeyinde erişilebilmektedir. Türkiye’de resmi yoksulluk oranı hesaplamaları ilk defa 2001 yılında Dünya Bankası ile birlikte yürütülen Sosyal Riskin Azaltılması Projesi kapsamında gerçekleştirildi ve TÜİK tarafından 2004 yılında “2002 Yoksulluk Çalışması” adlı haber bülteniyle kamuoyuna duyuruldu. 2002-2009 döneminde hanehalkı bütçe anketleri yoluyla harcamaya dayalı yoksulluk oranları hesaplamalarına 2011 yılında son verilerek, gelir temelli hesaplamaya geçildi. Gelir veya harcamaya dayalı tek boyutlu yoksulluk ölçütlerinin yanında, TÜİK, aynı zamanda yoksulluk tanımını genişleterek maddi yoksulluk oranını hesaplamakta ve bunu ciddi finansal sıkıntıyla karşı karşıya olan insanların oranı olarak tanımlamaktadır.

Yoksulluk ölçümü, yoksulları, yoksul olmayanlardan ayıran eşik harcama düzeyi olarak belirlenen sınırın altında kalan nüfusun oranı olarak hesaplanıyor. Bildiğimiz resmi ölçümlerde yoksulluk en dar kapsamıyla mutlak bir eşikle ölçülüyor. Bu eşik “...açlıktan ölme ve barınacak yeri olmama durumu” olarak ifade edilebilir. Harcama sınırıyla ölçülen mutlak yoksulluk ölçümünün yanı sıra, gelir düzeyine bakılarak, hanelerin ortalama gelir düzeyine göre, bir göreceli asgari gelir eşiği yoksulluk sınırı belirlenir. Yani yaşadığımız ülkedeki ortalama gelire kıyasla hesaplanan göreceli yoksulluk ölçümü “fertlerin gıda, giyim ve barınma, sağlık hizmeti gibi olanakları yaşamlarını devam ettirmeye yettiği hâlde toplumun genel düzeyinin gerisinde kalmaları” biçiminde tanımlanıyor. Yoksulluk sınırı olarak tespit edilen bu düzey, beslenme, giyim ve barınma ihtiyaçları gibi temel ihtiyaçların asgari düzeyde tüketim miktarlarının piyasadan satın alındığında oluşturacağı maddi tutar (harcama düzeyi) olarak hesaplanır. Bu hesaplamada çocuk sayısı dışında fertlerin yaşına dair bir ayırım yok. Yaşam standartları bakımından en kritik sayılabilecek farklılıklara dair de ayrımlar yoktur. Örneğin fertlerin kendi gelirine veya ailenin diğer gelirine erişimi olup olmadığı, kamusal hizmetlere erişimi olup olmadığı, hayatlarını şekillendirmede kendi kararlarını almakta özgür olup olmadıkları gibi yaşam standardının temel belirleyicilerine dair farklılıklar hesaba katılmaz.

En önemlisi de, hanehalkı gelirinin hanede yaşayan fertler arasında eşit bölüştüğü varsayılır⁸, kişi başına gelirin ortanca değeri tespit edilir ve bu değer %40’ı, %50’si veya %60’ı şeklinde farklı eşikler hesaplanır. Bu ölçütle, haneler arasında bir tür yaşam standardı karşılaştırması yapar ve hanelerin farklı ihtiyaçlarının fert sayısına bölünerek tespit edilebileceğini varsayar. Kişi başına düşen⁹ gelir düzeyi, yoksulluk sınırının altında kalırsa hane yoksul kabul edilir ve hanedeki her fert aynı yoksul kimliğine sahiptir. Resmi istatistiklerde yoksulluk oranı, eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert geliri olarak tanımlanan yoksulluk sınırının altında olanların (yoksulluk riski altında olan nüfusun) toplam nüfus içindeki oranı olarak hesaplanır. Bu hesaplamada da yetişkin kişilerin yaşına dair bir ayırım yapılmaz. O nedenle, ancak aile içinde yaşlı nüfusun oranı artarsa, yoksul hanelerde yaşayan yaşlıların yoksulluk oranı da bir artış gösterir. Gelirin %60’ına göre tanımlanan yoksulluk oranına göre, 65 yaş ve üzeri nüfus içinde yoksulluk oranı 2023’te %21,7’dir. Halbuki, toplumumuzda yaşlılara “bir ayağı çukurda” olarak bakıldığı için onlara diğer yetişkinler kadar harcama yapılmaz, istekleri yerine getirilmez. Yeme içme ve sağlık giderlerinden başka giderleri önemsenmez, üstelik yeme içmede bile ayrımcılığa uğrarlar. Hatta emekli maaşları ile çocukları ve torunlarının giderlerini karşılarlar. Bazısının elinden emekli geliri zorla alınır. Bu durumlar istatistiklere yansımaz, anketlerde böyle sorular sorulmaz. Biz, işte tam da bu soruları sormalıyız.

Bu ölçümlerin yanında TÜİK mevcut yılda ve aynı zamanda önceki üç yıldan en az ikisinde de yoksul olan fertlerin oranı olarak sürekli yoksulluk oranı hesaplar. Gelir temelli ölçütlerin en büyük eksiği derinleşen sosyal yoksunluğu hesaba katmamasıdır. Literatürde geliştirilen çok boyutlu yoksulluk yaklaşımları arasında, görece daha çok gelişmiş ülkeler bakımından uygun olduğu varsayılan sosyal dışlanma yaklaşımı bu amaca yöneliktir (Laderchi, Saith ve Stewart, 2003). Sosyal dışlanma, temel hizmetlere ve sosyal korumaya erişim eksikliğinin yanı sıra psikolojik iyi hâl durumuna ilişkin olumsuzlukları da kapsayan karmaşık ve çok boyutlu bir süreç olarak kavramsallaştırılır. Ekonomik, sosyal, kültürel veya politik alanlarda, bir toplumdaki insanların çoğunluğunun erişebildiği kaynakların, hakların, malların ve hizmetlerin yokluğunu veya çoğunluğun katılım sağlayabildiği faaliyetlere katılamamayı ifade eder. Tabii ki burada, gelişmekte olan ülkelerde nüfusun büyük bir çoğunluğu dışlanmaya maruz kalıyorsa, o durumda kıyaslama yapılabilecek standart veya normun ne olacağı sorunu ortaya çıkmaktadır. Örneğin bir ülkede büyük bir çoğunluk düzenli olarak insana yakışır istihdam eksikliği yaşıyorsa veya sosyal korumadan mahrum durumdaysa genel ortalamanın bir norm oluşturması mümkün değildir (Laderchi, Saith ve Stewart, 2003).

Türkiye'deki resmi ölçümlerde de revizyona gidildi ve ilk olarak Avrupa İstatistik Ofisi'nin (Eurostat) yöntemine dayanan maddi yoksunluk oranı gibi tamamlayıcı ölçütler geliştirildi. Maddi yoksunluk ölçümü 2011 yılından itibaren hesaplanmaktadır. Maddi yoksunluk yine hane içinde eşit bölüşüm varsayımıyla, hanehalkını temel birim olarak kabul ediyor ve hanehalklarını gelir yerine farklı ihtiyaçları karşılayabilme/satın alma güçlerine göre kıyaslıyor. Bu ölçümde de bir eşik düzey belirleniyor. Aşağıda sunulan 9 maddeden en az 4 tanesini ekonomik nedenlerle karşılayamayan hanehalklarında yaşayan fertler, maddi olarak yoksun olarak tanımlanıyor:

1. Beklenmedik harcamaları karşılayamama,
2. Evden uzakta bir haftalık tatil yapamama (tüm aile fertleri için),
3. Ödeme zorluğu (konut kredisi, kira, elektrik, su, doğalgaz vb. faturalar, taksit ve borçlar),
4. İki günde bir et, tavuk, balık içeren yemek yiyememe,
5. Evin ısınma ihtiyacını karşılayamama,
6. Otomobil sahipliği,
7. Çamaşır makinası sahipliği,
8. Renkli televizyon sahipliği,
9. Sabit telefon sahipliği veya cep telefonu sahipliği.

Buradaki maddi yoksunluk kriterleri hem yaşlılık hem de toplumsal cinsiyet perspektifinden kör/nötr nitelikler gösteriyor. Gelir temelli yoksulluk ölçümlerine benzer biçimde, maddi yoksunluk ölçümünde gözetilen kriterler de çocuklu aile tipini norm olarak varsayıyor. Örneğin ödeme zorluğu opsiyonunda yaşlılar için çok kritik hâle gelen sağlık harcamaları dahil edilmiyor. Ya da, iki günde bir et, tavuk, balık içeren yemek yiyememe durumu sadece gelirin olup olmamasından değil, gıdaya erişememe yaşlılarda sınırlı hareketlilik nedeniyle de olabilir. Yazında, yaşlı nüfusa özel maddi yoksunluk ölçüm yönteminin geliştirilmesi gerektiğini belirten araştırmalar mevcut. Özellikle daha yaşlı grupların, sahip olmadıkları bir eşyayı karşılayamadıklarını söyleme olasılıklarının daha düşük, istemediklerini söyleme olasılıklarının ise daha yüksek olduğu belirtiliyor. Maddi yoksunluk rakamları incelendiğinde 65 yaş ve üzeri grubun ihtiyaçlarını karşılayamama durumunu bir neden olarak belirtme olasılığı en düşük olan grup olduğu vurgulanıyor. Dolayısıyla kendilerini yoksul olarak tanımlamakta isteksiz olmaları veya sorulara yoksul olarak algılanmalarına yol açabilecek şekilde cevap vermemeleri hâlinde, bu grupların yoksunluk istatistiklerinden tespit edilebilmesi mümkün değildir. Aynı zamanda düşük gelirle geçirilen uzun bir sürenin isteklerini bastırmalarına ve bazı grupların başka koşullarda isteyebilecekleri şeyleri istemediklerini söylemelerine yol açtığına dikkat çekiliyor. Borçlanmadan ve aileden mali destek almadan geçinmek yaşlılar için öz saygıyı korumak bakımından da önem taşıyor (McCay, 2008).

Ekte tablo E2 ve E3'te sunulduğu gibi, Türkiye'deki toplam nüfusun içindeki yoksul nüfusun oranları gelir temelli bu dört ölçüme göre verilir. Örnek vermek gerekirse, 2023 yılında derlenen veriye göre bir yıl önceki gelir düzeylerine göre Türkiye'de kişi başına ortalama gelirin yüzde 60'ına denk düşen yoksulluk sınırı yıllık 35 bin 24 TL olarak tespit edilmiş. Bu yıllık kişi başı gelirin altında gelire sahip nüfusun oranı %21,7'dir. İllere, bölgelere göre farklı yoksulluk sınırları olduğu tabloda görülüyor. O bölgede yaşayan hanelerin ortalama gelirine göre hesaplandığından yoksulluk sınırı da değişiyor. Örneğin İstanbul'da bu sınır 46 bin 505 TL olarak hesaplanırken Van, Bitlis Muş bölgesinde 18 bin 718 TL olarak hesaplanır. Tablo E3'teki rakamlara göre Türkiye'de her 100 kişiden yaklaşık 12'si sürekli yoksulluğa maruz kalırken 26'sı maddi yoksunlukla karşı karşıya.

Yukarıdaki oranlarda gelire veya harcamaya bakılarak yapılan ölçümlerde en önemli sorun şu: Hane içinde gelirin eşit olarak bölüldüğü varsayıldığı için bu ölçümlerle toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile yoksulluk arasındaki ilişkiyi anlamamız mümkün değil. Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması hane içindeki erkekler, kadınlar, kız çocukları, oğlan çocukları ailenin gelirinden eşit oranda yararlanmayabilir. Araştırmalar gösteriyor ki, özellikle beslenme, eğitim, sağlık harcamalarında erkekler ve oğlan çocuklarına öncelik veriliyor ve aile gelirinin nereye harcanacağı

kararında erkekler baskın role sahip. Bu kısıtlar altında dahi göstergeler kadın ve erkek nüfusa ayrıştırıldığında kadınlarda yoksulluk oranının erkeklere kıyasla daha yüksek olduğu ortaya çıkıyor. Bunun bir nedeni yukarıdaki tablolarda paylaştığımız, kadınların daha yüksek oranda hiç geliri olmaması veya daha düşük geliri olması. Örneğin tek yetişkinli yoksul hanelerin %80'inde yetişkin olan kişi kadın; üç ve daha fazla yetişkinin bulunduğu hanelerde de kadınların oranı %58. Bir diğer nedeni de geniş ailelerin, yüksek fert sayısına sahip hanelerin daha yoksul olması ve bu hanelerde yaşayan toplam kadın nüfusunun erkeklere kıyasla daha yüksek olması.

TÜİK ayrıca maddi yoksunluğun yanı sıra sosyal yoksunluk oranının da fert düzeyinde yeni eklenen değişkenler ile birlikte hesaba katıldığı bir yoksulluk ölçütü ortaya koyuyor. Maddi ve sosyal yoksunluk oranı, yukarıda belirtilen maddelerin yanında eklenen değişkenler arasında en az yedisini karşılayamayanların oranı olarak tanımlanıyor. AROPE (At Risk of Poverty or Social Exclusion: Yoksulluk veya Sosyal Dışlanma Riski Altında Olanlar) göstergesi, Eurostat tarafından ilk defa Avrupa 2020 hedefleri kapsamında önerilmiş bir gösterge. Buna göre, göreceli yoksulluk veya maddi ve sosyal yoksunluk içinde olan veya çok düşük çalışma yoğunluğu olan hanelerde yaşayan fertler “yoksul veya sosyal dışlanmış” olarak tanımlanır. Eurostat 2015'ten itibaren bu oranları Avrupa Birliği ve bölge ülkeleri için hesaplıyor ve yayımlıyor. AROPE, aşağıda yer alan üç göstergenin en az birinden yoksun olma durumunu gösteren kompozit bir gösterge.

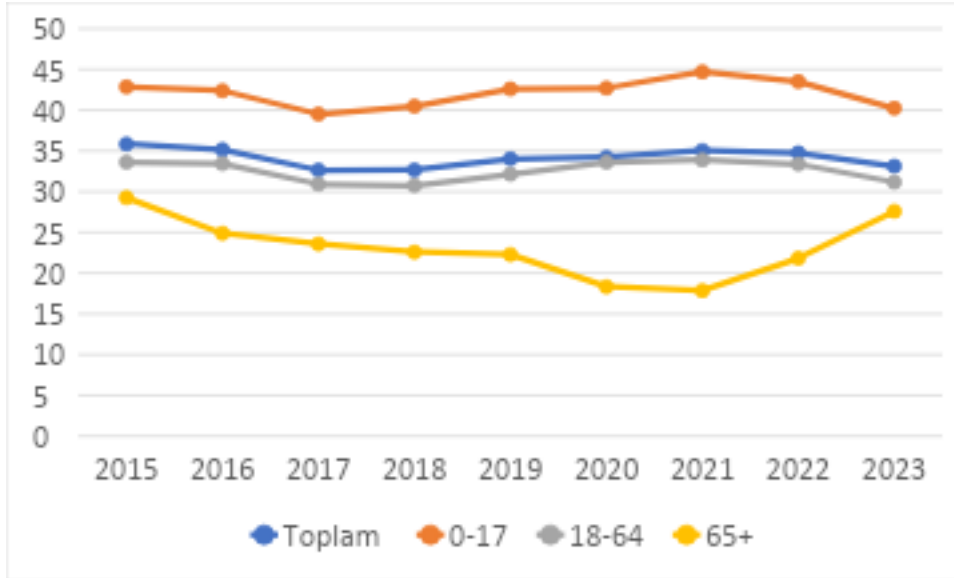
- Medyan gelirin yüzde 60'ını dikkate alan göreceli yoksulluk
- Aşırı maddi ve sosyal yoksunluk
- Düşük iş yoğunluğu

İlk alt göstergeyi daha önce açıklamıştık. Aşırı maddi ve sosyal yoksunluk oranı hesabında hane düzeyinde sorgulanan değişkenlere -daha önce dahil olan çamaşır makinesi, renkli televizyon ve telefon sahipliği çıkarılarak- sosyal yoksunluğu temsilen ‘mobilyaları eskidiğinde değiştirebilme’ durumu eklenmiş. Aynı zamanda fert düzeyinde de sosyal yoksunluk kapsamında yeni eklenen değişkenler; eskimiş giysilerin yerine yenisini alabilme, düzgün iki çift ayakkabıya sahip olabilme, ayda en az bir kez tanıdıkları ile toplanabilme, ücretli boş zaman faaliyetlerine katılabilme, kendini iyi hissetmek için bir miktar para harcayabilme ve kişisel amaçlı kullanım için internet sahibi olabilmektir. Maddi ve sosyal yoksunluk oranı, yukarıda belirtilen on üç maddenin en az yedisini karşılayamayanların oranı olarak tanımlanır. Üçüncü alt gösterge olan düşük iş yoğunluğu ise her bir hanenin çalışma yoğunluğu, ilgili hanede yer alan çalışma çağındaki tüm fertlerin referans yılda çalıştıkları toplam ay sayısının, aynı fertlerin teorik olarak çalışabilecekleri toplam ay sayısına oranlanması ile hesaplanarak elde edilir. Çalışma yoğunluğu 0,2'nin altında olan hanelerde yaşayan fertlerin tümünün düşük çalışma yoğunluklu hanelerde yaşadığı kabul edilir.

Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar

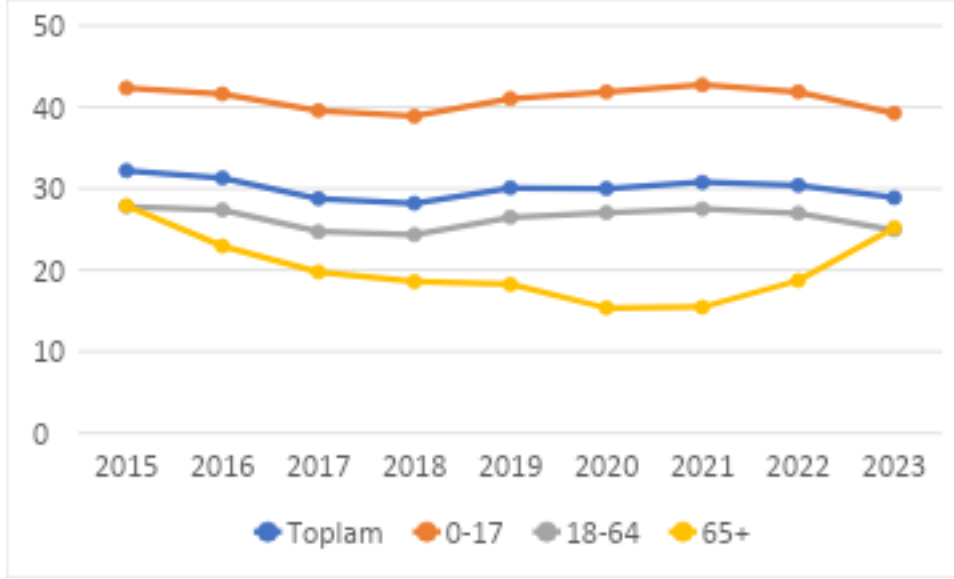
Türkiye’de 2015-2023 yılları AROPE ölçütüne göre yoksul nüfusun oranına bakıldığında hangi yaş grubunda olursa olsun kadınlarda oranların erkeklere kıyasla daha yüksek olduğu görülebilir (Şekil 1 ve 2). En yüksek oranlara sahip yaş grubu dönem boyunca 0-17 yaş grubunda iken son üç yılda hızla artan yoksulluk oranları 65 yaş ve üzeri nüfusta gözlemleniyor. 2015’ten 2021 yılına kadar oranlar düşüş gösterirken 2021 sonrası hem kadınlarda hem de erkeklerde hızla yükseliyor. 2021’de erkeklerde %15,5 olan yoksulların veya sosyal dışlanmaya maruz kalanların oranı kadınlarda %17 düzeyindeyken 2023 yılında sırasıyla %21,5 ve %24,3’e yükselerek yaklaşık 6 puan artış gösteriyor (Tablo E4). Burada yine hesaplamada kullanılan birkaç değişken dışında göstergelerin büyük çoğunluğunun hanehalkı düzeyinde ölçütlerden oluştuğunu hatırlayalım.

65 yaş ve üzeri yoksulluk oranlarındaki bu son artış, çok yüksek enflasyon oranlarıyla (2020-2023 yılları arasında yıllık %65) mücadele etmek için faiz oranlarının yükseltildiği (2020’de yaklaşık %10’dan 2023’te %50’ye) belirli kesimlere yönelik kemer sıkma politikalarının sonucu. Yüksek enflasyonu düşürmek için alınan tasarruf tedbirleriyle sağlık ve eğitim harcamaları azaltılırken, sosyal desteklerin alım gücü de eridi. Yaşlı nüfus için geçerli temel gelir kaynağı olan emekli aylıklarında enflasyonu yakalayan artışların olmaması özellikle düşük gelirli haneler üzerinde yoksullaşma etkileri yarattı.

Şekil 1. Yaş Grubuna Göre Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Riski Altında Olan Nüfus Oranı, Kadın (%)

Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar

Şekil 2. Yaş Grubuna Göre Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Riski Altında Olan Nüfus Oranı, Erkek (%)

Deflasyonist politikaların bakım yükünü artıran ve gelir getirici işlere erişimi de kısıtlayıcı cinsiyet yanlı sonuçları olduğunu biliyoruz. Kadınlar için bu sonuçlar daha ağır koşullar yaratır. Kemer sıkma politikaları işgücü piyasasında yeniden yapılanma ve esnekleşme getirdiğinde, düzgün işler azalır; düşük ücretli, geçici işler artar ve yoksulluk nüfusun geniş kesimlerine yayılır. Sosyal hizmetler alanında yapılan araştırmalar, düşük emekli maaşı, işgücüne katılımında yaşanan sorunlar, yüksek kayıtdışı çalışma oranları, sosyal güvenlikle ilgili sorunlar ve en temelde gelir eşitsizliğinin yoksullaşması artırdığına dikkat çekiyor.

Kadın yoksulluğu üzerine daha önce kaleme aldığımız bir yazıda¹⁰ da belirttiğimiz gibi yoksulluk, cinsiyetçi niteliği anlaşılmadan ortadan kaldırılması mümkün olmayan bir mesele. Ancak kadınlar da homojen bir kitle olmadığından yoksulluk, yoksunluk ve sosyal dışlanmayı kesişimsel olarak anlamak için feminist yaklaşım gerekiyor. O yazıda kadın yoksulluğunu tartışırken, kadınların, aile ve toplumsal yaşamı sürdürebilmek için erkeklerden toplam olarak daha fazla emek harcamalarına rağmen, patriyarkal toplum kuralları gereği daha çok bakım işleri gibi ücretlendirilmeyen ekonomik faaliyetleri yerine getirdiklerini paylaşmıştık. Yine, bu kurallar gereği her türlü mal mülk sahipliğinde de erkeklerin öncelikli olduklarını... Dünyada ve Türkiye’de kadınların erkeklerden hem daha düşük gelir elde ettiklerini, hem de daha az mülk sahibi olduklarını vurgulamıştık. Bu nedenlerle kadınlar yoksulluğa daha yüksek oranlarla maruz kalırlar ve hatta bu nedenlerle yaşlanmayla birlikte daha da yoksullaşırlar. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, gençken kadınlar gelir getirici işlerde çalışıyor olsalar dahi sosyal güvenceden yoksun, yani sigortasızlarsa yaşlandıklarında sağlık güvencesine ve düzenli gelire en çok ihtiyaç duyulan

dönemde, yoksulluğa düşme riskleri daha yüksektir. Çalışan kadınların %32 gibi yüksek bir oranı bugün hâlâ sosyal güvenceden yoksun çalışıyor (TÜİK, 2024). Bu koşullarda çalışanlar yaşları ilerlediklerinde, çalışamaz duruma geldiklerinde gelire erişimleri kalmaz ve tamamen bağımlı hâle gelirler. Yaşlanmayla kadınlar erkeklere kıyasla yoksulluktan daha olumsuz etkilenirler.

Ne Yapabiliriz?

İşin aslı, kadınların, özellikle de yaşlı kadınların yoksulluğunun nedeni kadın olmalarıdır. Kadınlığımız, düşük gelir sahibi olmamıza neden olduğu gibi, bazen de gelirden bağımsız cinsiyetçi toplumsal normlara dayalı yoksulluğa neden oluyor. Bu mekanizmaları deşifre edebilmek ve mücadeleyi kurabilmek için hem mevcut tanım ve ölçüm yöntemlerinin kapsamını bilmeliyiz, hem de onları çürütebilecek, yaşlanma koşullarını gözeterek, yeni tanımlar ve yöntemler geliştirmeliyiz. Bu bağlamda;

Karısına hiç para vermeyen ve boşanmakta zorluk çıkaran varlıklı bir adamla evli, kendine ait bir geliri olmayan yaşlı kadın da yoksuldur.

Kocasının mali durumu iyi olsa dahi bir çorap alabilmek için kocasına, çocuklarına ve hatta torunlarına muhtaç olan ve çoğu kez de isteği ya geri çevrilen ya da türlü çeşitli şekillerde müsriflikle suçlanan yaşlı kadın da yoksuldur.

İhtiyacı olduğunda kuaföre/berbere gidemeyen, alışverişe gidemeyen, evinden bir dışçıye, hastaneye gitmek için destek bulamayan yaşlı kadın da yoksuldur.

Sıcak, düzenli bir evi olmayan, gerekli durumda evinde tutunma rayları, tekerlekli sandalye ile banyoya girebilecek veya merdiven asansörü gibi uyarlamalara erişimi olmayan, ocağı/fırını bozulduğunda yenisini alabilecek, tamirini yaptırabilecek hizmete erişimi olmayan yaşlı kadın da yoksuldur.

Parası olduğu hâlde, dul olduğu için “mahalleli ne der” diye süslenmek istediği hâlde süslenemeyen yaşlı kadın da yoksuldur.

Yaşlanmayla kesişimsel biçimde, toplumsal cinsiyetin yanında, aynı zamanda sınıf, ırk, etnik aidiyet ve cinsel yönelim gibi toplumsal ve bölgesel eşitsizlikler de yoksullaşmada önemli rollere sahiptir. Bu eşitsizlikleri ve daha nicelerini deşifre etmek de, yaşlı kadınların yoksulluğuna karşı mücadeleyi yükseltmek de, bizim dayanışmamızla mümkün!

KAYNAKLAR

Akkan, B., ve C. C. Şanlı (2023). Aging and Social Protection in a Familialist Welfare Regime: Elderly Poverty and Social Pensions in Turkey. In: *Handbook of Aging, Health and Public Policy*. Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-16-1914-4_209-1

- Arun, Ö., ve Arun, B. K. (2011). *Widowhood: the most salient problem for elderly women in Turkey*. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 10(4), 1515-1527.
- Çapcıoğlu, İ., ve Alpay, A. H. (2021). Türkiye'de yaşlılığın geleceği. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, (8), 77-88.
- Gökovalı, U., ve Danışman, A. (2010). Feminization of poverty: Does it really exist in Turkey?. *New Perspectives on Turkey*, 42, 179-201.
- İzdeş, Ö ve Memiş, E. (2024) *Elderly Care in a Non-caring Economy: How Far is a Caring Society?* . Unpublished Conference Paper. Levy Institute, 11-14 September 2024.
- Kadın İşçi (2024) 50 yaş üstü Kadınların Ücretli Emek Alanında Karşılaştıkları Cinsiyet Temelli Ayrımcılıklar ve Çözüm Önerileri. <https://www.kadinisci.org/wp-content/uploads/2024/09/50-Yas-Ustu-Kadinlari-Ucretli-Emek-Alaninda-Karsilastiklari-Cinsiyet-Temelli-Ayrimciliklar-ve-Cozum-Onerileri-Rapor-Eylul-2024-1.pdf>
- Kadın Dayanışma Vakfı (2024) Yoksulluk Nafakası İzleme Raporu, Hazırlayanlar: Ceren Akçabay ve Zekiye Karaca Boz.
- Karadeniz, O., ve Öztepe, N. D. (2013). Türkiye'de yaşlı yoksulluğu. *Çalışma ve Toplum*, 3(38), 77-102.
- Laderchi, C. R., Saith, R., ve Stewart, F. (2003). Does it matter that we do not agree on the definition of poverty? A comparison of four approaches. *Oxford Development Studies*, 31(3), 243-274.
- McKay, S. (2008). Measuring material deprivation among older people: methodological study to revise the Family Resources Survey questions. DWP Working Paper No 54.
- 17 Mayıs Derneği (2022) Yaşlanıyoruz Lubunya. Anket/görüşmeler ve Çalışma Raporu. Hazırlayan: Özge Gökpinar. [Yayınlarımız](#)
- Özar, Ş. ve Memiş, E. (2021) Yoksulluk, Ekonomi Bizim (de) Meselemiz, *Kadın İşçi*, 4 Mayıs 2021, <https://www.kadinisci.org/category/ekonomi-bizim-de-meselemiz/>
- Özar, Ş. Kutlu, Y., Mülayim, G. (2022). Türkiye'de Toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında kadın yoksulluğu. *Cogito*, Yoksulluk Dosyası, 105, 106, 87-112.
- Özar, Ş., Yakut-Çakar, B. (2012) "Aile, devlet ve piyasa kısılacında boşanmış kadınlar", *Feminist Yaklaşımlar*, 16.
- Özar, Ş., ve Yakut-Çakar, B. (2013). Unfolding the invisibility of women without men in the case of Turkey. *Women's Studies International Forum*, 41, 24-34. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2013.03.010>
- TÜİK - İstatistiklerle Yaşlılar, 2023.
- TÜİK - Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistikleri, 2023.
- <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Gelir,-Yasam,-Tuketim-ve-Yoksulluk-107>
- <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yoksulluk-ve-Yasam-Kosullari-Istatistikleri-2023-53713>
- <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=65&locale=>

Tablo E1. Aile Sosyal Hizmetler Bakanlığı -2024 İstatistik Bülteni

	YAŞLI BAKIM- KURULUŞ SAYILARI												
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024- Ağustos
Huzurevi	106	115	124	131	140	144	146	153	158	165	169	168	168
Özel Huzurevi	167	183	185	196	207	216	226	241	261	263	266	267	270
Yaşlı Yaşamevi	9	21	25	40	41	47	41	30	25	8	5	6	4
Gündüzlü Bakım ve Yaşlı Yaşam Merkezi								27	31	32	38	36	41
Diğer Huzurevi (Diğer bakanlıklar ve yerel yönetimlere bağlı)	22	23	23	22	23	24	24	26	23	21	21	22	20
	YAŞLI-BAKILAN KİŞİ SAYILARI												
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024- Ağustos
Huzurevi	10.961	11.293	11.688	12.202	14.439	13.692	13.888	13.885	12.105	12.686	14.115	14.644	14.668

Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar

Özel Huzurevi	6.350	7.476	7.588	8.323	8.775	9.200	9.702	10.560	10.744	11.558	12.580	13.266	13.384
Yaşlı Yaşamevi	34	100	99	154	157	164	148	121	90	25	15	32	16
Gündüzlü Bakım ve Yaşlı Yaşam Merkezi									382	532	538	765	920
Diğer Huzurevi (Diğer bakanlıklar ve yerel yönetimlere bağlı)	1.975	2.005	2.005	2.576	2.649	2.947	2.905	2.881	2.399	1.731	1.822	1.947	1.907

Tablo E2. TÜİK Yoksulluk İstatistikleri, 2023

Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine ve hanehalkı tipine göre yoksul sayıları ve yoksulluk oranı, 2023						
Hanehalkı tipi	Medyan gelirin %50'sine göre			Medyan gelirin %60'ına göre		
	Yoksulluk sınırı (TL)	Yoksul sayısı (Bin kişi)	Yoksulluk oranı (%)	Yoksulluk sınırı (TL)	Yoksul sayısı (Bin kişi)	Yoksulluk oranı (%)
2023 ^(e)						

Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar

Toplam	32 109	11 303	13,5	38 531	17 873	21,3
Tek kişilik hanehalkı	32 109	375	7,3	38 531	555	10,8
Tek çekirdek aileden oluşan hanehalkı	32 109	8 727	13,3	38 531	13 854	21,2
Sadece eşlerden oluşan çekirdek aile	32 109	534	6,0	38 531	1 065	12,0
Eşler ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	32 109	7 630	14,8	38 531	11 821	22,9
Tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	32 109	563	11,2	38 531	968	19,2
En az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı	32 109	2 141	17,0	38 531	3 357	26,7
Çekirdek aile bulunmayan birden fazla kişiden oluşan hanehalkı	32 109	60	7,7	38 531	108	13,7

Tablo E3. TÜİK Yoksulluk İstatistikleri, 2023

Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %60'ına göre hesaplanan sürekli yoksulluk, maddi yoksunluk, maddi ve sosyal yoksunluk oranları, 2015-2023									
	Yıllar								
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Sürekli yoksulluk oranı (%)	15,8	14,6	14	12,7	12,7	13,7	13,8	14	12,3

Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar

Maddi yoksunluk oranı (%)	30,3	32,9	28,7	26,5	26,3	27,4	27,2	28,4	26,4
Maddi ve sosyal yoksunluk oranı (%)	19,2	17,8	15,4	15,3	15,8	16,7	18,1	16,6	14,4

Kaynak:TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

Gelir referans dönemi bir önceki takvim yılıdır.

- Bilgi yoktur.

(1) Bu gösterge dört yıllık panel veri üzerinden hesaplanabilmektedir.

(2) Bu göstergenin hesaplanması için kullanılan değişkenler 2015 yılında toplanmaya başlamıştır.

Tablo E4. TÜİK Yoksulluk İstatistikleri, 2023

Yaş gruplarına göre yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altında olanların oranı, 2015-2023									
Yaş grupları	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023 ^(e)
Toplam	34,0	33,2	30,7	30,4	32,1	33,0	32,9	32,6	30,7
0-17	42,6	42,0	39,6	39,7	41,8	41,9	43,7	42,7	40,1
18-64	30,7	30,4	27,8	27,6	29,3	30,6	30,7	30,2	28,0
65+	28,7	24,0	21,9	20,8	20,5	22,6	16,8	20,5	23,1
Erkek									
Toplam	32,2	31,3	28,8	28,2	30,1	31,0	30,8	30,4	28,5

Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar

0-17	42,4	41,6	39,6	38,9	41,1	41,1	42,8	41,9	39,4
18-64	27,8	27,4	24,7	24,4	26,5	27,7	27,5	27,0	24,8
65+	27,9	23,0	19,8	18,6	18,3	21,3	15,5	18,7	21,5
Kadın									
Toplam	35,8	35,2	32,6	32,7	34,0	35,1	35,0	34,8	32,9
0-17	42,9	42,4	39,5	40,5	42,6	42,8	44,7	43,5	40,9
18-64	33,6	33,4	30,9	30,8	32,1	33,6	33,9	33,4	31,1
65+	29,3	24,9	23,6	22,6	22,3	23,7	17,9	21,8	24,3

Not: Gelir referans dönemi bir önceki takvim yılıdır. AROPE; görelî yoksulluk, maddî ve sosyal yoksunluk, düşük iş yoğunluğu göstergelerinin en az birinden yoksun olma oranıdır. (e) Hatalı veri düzeltilmiştir.

Kaynak:TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

¹ Sevgili Özlem Aslan’a desteği ve önerileri için çok teşekkür ederiz.

² Yaşlı bağımlılık oranı, çalışma çağı nüfusu olan 15-64 yaş grubundaki her 100 kişi başına düşen 65 ve daha yukarı yaştaki nüfustur.

³ Yoksulluk, Ekonomi Bizim (de) Meselemiz, *Kadın İşçi*, 4 Mayıs 2021, <https://www.kadinisci.org/category/ekonomi-bizim-de-meselemiz/>

⁴ Kreşler ve gündüz bakımevlerine, 0 ile 3 yaş arasındaki çocuklar alınırken, anaokullarına 3 ile 6 yaş arası çocuklar kabul edilmektedir.

⁵ 2023 yılı verilerine göre 15-64 yaş grubu kadınların %49,7’si de ev işleri, çocuk, yaşlı, hasta, engelli bakımı nedeniyle gelir getirici işte çalışmadığını belirtiyor. Eldeki veriden şimdi yaşlı olan kadınların geçmişteki istihdam durumlarını görmek mümkün değil, ancak onlar 15-64 yaş dilimindeyken bakım nedeniyle bir işte çalışmayan kadınların oranının daha da yüksek olduğunu tahmin edebiliyoruz.

⁶ Burada sadece kendi geliri olan yaşlılara ve onların yaşadığı hanelere bakıyoruz, hiç ferdi geliri olmayanları hesaba katmıyoruz.

⁷ Burada tanımladığımız yoksulluk koşullarında yaşayan haneler TÜİK tarafından resmi olarak hesaplan kişi başına eşdeğer fert gelirinin ortanca değerinin %50’si altında geliri olan fertlerin yaşadığı haneler. Bu resmi hesaplamada yoksulluk göreceli yoksulluk olarak tanımlanıyor.

⁸ Resmi istatistiklerde “hanehalkı kullanılabilir net geliri, hanehalkındaki her bir ferdin elde ettiği kişisel yıllık vergiden sonra cebimizde kalan harcaıyabileceğimiz gelirlerin (maaş-ücret, yevmiye, girişimcinin geliri yani kâr ile emekli maaşı, dul-yetim aylıkları ve yaşlılara yapılan ödemeler, karşılıksız burs vb. aynı veya nakdi gelirlerin toplamı) toplamı ile hane bazında elde edilen yıllık gelirlerin (gayrimenkul kira geliri, haneye yapılan karşılıksız yardımlar, 15 yaşın altındaki fertlerin elde ettiği gelirler vb.) toplamından, gelir referans döneminde ödenen vergiler ve diğer hane veya kişilere yapılan düzenli transferler düşüldükten sonra hanehalkı kullanılabilir geliri olarak hesaplanır” TÜİK, Yoksulluk İstatistikleri.

⁹ TÜİK kişi başına geliri hane geliri eşdeğerlik ölçeğini/eşdeğer hanehalkı büyüklüğünü hesaplayarak elde eder. Bu hesaplamada, hanelerin yetişkin-çocuk bileşimlerindeki farklılıkları dikkate alır. Çocukların yetişkinlere göre daha az tükettikleri varsayılır ancak eşdeğerlik ölçeği ile her bir hanehalkı büyüklüğünün kaç yetişkine (eşdeğer fert sayısına) denk olduğu hesaplanmaktadır. Bu araştırmada, hanehalkı büyüklüğü, hanehalkındaki referans kişi için “1”, 14 yaş ve üzerindeki tüm fertler için “0,5” ve 14 yaşın altındaki tüm fertler için “0,3” katsayısının kullanıldığı OECD ölçeği tercih edilmiştir. Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert geliri, hanehalkının yıllık kullanılabilir gelirinin hanehalkının eşdeğer hanehalkı büyüklüğüne bölünmesiyle elde edilir.

¹⁰ Yoksulluk, Ekonomi Bizim (de) Meselemiz, *Kadın İşçi*, 4 Mayıs 2021, <https://www.kadinisci.org/category/ekonomi-bizim-de-meselemiz/>